

МӘШҺҮР ЖҮСІП КӨПЕЕВ ПОЭЗИЯСЫ: ДӘСТҮР ЖАЛҒАСТЫҒЫ (КЕДЕЙЛІК МӘСЕЛЕСІ)

* Ерланова А.Е.¹, Баратова М.Н.², Ташекова А.Т.³

*¹ PhD докторант, «Торайғыров университеті» КеАҚ, Павлодар, Қазақстан, e-mail: ayaulym_erlankyzy@mail.ru,

² филология ғылымдарының кандидаты, профессор, «Торайғыров университеті» КеАҚ, Павлодар, Қазақстан, e-mail: baratova.muhabbat1970@mail.ru.

³ Педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы, «Торайғыров университеті» КеАҚ, Павлодар, Қазақстан, e-mail: aiko_tarbinovna@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада Мәшһүр Жүсіп Көпеев поэзиясындағы дәстүр мен жалғастық мәселесі қарастырылады. Ғылыми зерттеудің мақсаты – ақын поэзиясындағы дәстүр жалғастығының бұрын қарастырылмаған тұстарын саралау, қарастыру, жаңашыл көзқараспен қарау. Осыған дейін профессор Қ.П. Жүсіп өз зерттеулерінде ұлы ақын Абай мен Мәшһүр Жүсіптің арасындағы үндестікті, М.Н. Баратова ақын өлеңдеріндегі дәстүр тағылымы мен стиль, бейнелілік, дәстүр сабақтастығы және мәні, Е.Қ.Жүсіпов шығыс әдеби дәстүрін зерттеді. Бұл еңбектерде көтерілген мәселелерді қайталамай, қалыс қалған, айтылмағандарын саралау мақаланың өзектілігін білдіреді. Атап айтқанда еңбек құндылығы, кедейлік, жалқаулық, еріншектік мәселелері талдауға түседі.

Ғылыми зерттеудің идеясы – Мәшһүр Жүсіп шығармаларындағы кедейлік мәселесінің, еңбек құндылығының зерделенуін жан-жақты ашып көрсету.

Адамның еңбектену қабілеті, өзін-өзі жеңуі, өзін-өзі тәрбиелеуі, сол арқылы кедейлікке апаратын кедергілерді болдырмау зерттеудің практикалық әрі тәрбиелік маңызын көрсетеді.

Талдау барысында халық әдебиетінің озық үлгілерін өз шығармашылығында дамыта қолданған Мәшһүр Жүсіп Көпеев дәстүр жалғастығын берік ұстанған және өз шығармашылығында ұтымды қолданған, бірақ өзіне дейінгі дәстүрді қайталамай өзіндік таңбасын қалдыра білген ақындардың бірі екені дәлелдермен келтірілді. Мақалада дәстүр жалғастығы мен ХХ ғасыр басындағы әдебиет, жыраулық поэзия, халық ауыз әдебиеті арасындағы байланыс, үндестік мәселелері айтылып өтеді. Атап айтқанда, ақын шығармалары ауыз әдебиеті үлгілерімен, Шал ақын, Шәкәрім, Абай шығармаларымен салыстырылып, дәстүр жалғастығы (кедейлік тақырыбы) және өзіндік ерекшелігі анықталды. Нәтижесінде еңбек құндылығын, кедейлік мәселесін Абай, Шәкәрім сияқты культ деңгейіне көтере алғаны дәлелденді. Зерттеудің құндылығы Мәшһүр Жүсіп діни-ағартушы ақын болғандықтан еңбек құндылығы, кедейлік мәселелерін нәпсі тұрғысынан қарастырып, әдебиетке өзіндік сөз қолданыстарын енгізуінде жатыр. Ақынның шығармаларында кездесетін сөз қолданыстары нақыл сөз ретінде әлі де құндылығын жоймады. Зерттеудің ғылыми нәтижелері мен тұжырымдарын «Мәшһүртану» курстарында, өлкетану сабағында, ХХ ғасыр басындағы әдебиет және жалпы әдебиет теориясы пәнінде де қолдануға болады.

Мәшһүр Жүсіптің және жыраулардың, Абай, Шәкәрім, халық ауыз әдебиетінің туындыларын салыстыру, сұрыптау, жүйелеу жұмыстары жүргізілді.

Тірек сөздер: XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті, дәстүр жалғастығы, үндестік, жыраулық поэзия, халық ауыз әдебиеті, көркемдік ерекшеліктер, бейнелеу құралдары, ұлттық өрнек, еңбек құндылығы, кедейлік, жалқаулық, еріншектік

Негізгі ережелер

Ақын жазушылардың шығармашылығын қарастырып, салыстырған кезде дәстүр сабақтастығын, дәстүр тағылымын басты назарда ұстау қажет. Әр дәуір әдебиетін сөз еткенде дәстүр жалғастығын айналып өте алмаймыз. XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті қалыптасып, даму барысында, әдебиетті түр, мазмұн, идея, тақырып, жанр тұрғысынан толықтырып, байыту процесінде дәстүр жалғастығына ерекше көңіл бөлінді. Бұл заңдылық. Әдебиеттің басқа кезеңдерінен де осы заңдылықты байқай аламыз.

Кіріспе

Әдебиетте ертеден келе жатқан өзектілігін жоймаған тақырыптардың бірі – дәстүр мен жаңашылдық тақырыбы. Мәшһүр Жүсіп шығармашылығындағы дәстүр сабақтастығын айтқанда, оның бағыттағы жаңа ізденістерін көреміз. «Жаңа поэтикаға енген дәстүрлі элементтер бастапқыға қарағанда жаңа функцияға ие болады. Тарихи қалыптасқан поэзияның модельдері басқа уақыттың поэзиясына енгенде жаңа әдеби және мәдени жағдаяттардың ауқымында түбірлі өзгерістерге түседі» [1, 128 б.] дегендей бұл өзгерістерді ақынның шығармашылығынан да байқаймыз. Әрбір кезең әдебиетінің жалғастығын басқа бір кезеңнің әдеби туындысынан таба аламыз. Дәстүрсіз әдеби кезең өкілдерінің шығармаларында байланыс, үндестік болмайды. Дәстүр өз кезегінде әр дәуір әдебиетін түр, мазмұн, стиль, жанр тұрғысынан дамытуға үлес қосады. Ал жаңалық уақыт өте келе дәстүрге айналады. Осы жерден біздің зерттеу жұмысымыздың өзектілігі көрінеді.

XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ әдебиеті – тарихта орын алған үлкен оқиғалардың жемісі. Сонымен қатар осы кезең әдебиетінің басты идеяларының айнасы іспеттес болды. «Ұйықтап жатқан халқын оятып», бостандыққа, азаттыққа ұмтылған, оқуға, білімге шақырған ұлт зиялыларының шығармаларына құлақ түріп, зейін қойған әдебиет болды. Зиялы қауым халыққа көмектесудің бірден бір жолы шығармалары арқылы халықтың көзін ашу, насихаттау екенін түсінді. Өйткені олардың мақсаты халықтың тілегімен ұштасып жатты.

XX ғасырдың басындағы қазақ әдебиеті А. Байтұрсынов, Ш.Құдайбердиев, М.Ж. Көпеев, С. Торайғыров, С. Дөнентаев, М. Сералин т.б. сынды көрнекті ақын жазушылар тобын тудырған бай әдебиет болды. Бұл кезеңнің әрбір өкілі не жырласа да, нені шығармасына арқау етсе де басты тақырыптарының бірі замана үні, әлеуметтік қоғамдық жағдай болды. Яғни бұл кезең әдебиетін XX ғасырдың бас кезіндегі тарихпен тығыз байланыста қарастырған жөн. Бұл кезең әдебиетінің өкілдері өзіне дейінгі дәстүрден аттап өтіп, жаңа арнаға бұрылды, жаңа жол дей алмаймыз. Десек те әдебиетті жаңа жанр, көркемдік ерекшелік тұрғысынан байыта түскен ерекше бір кезең болды. Тарих сахнасындағы келеңсіз жағдайлар мен түрлі тарихи оқиғалар,

элеуметтік теңсіздіктер, бостандық үшін күрес, оқу-білімге, өнерге ұмтылу әрқашан әдебиетте өзекті тақырыптардың бірі болды. Халық ауыз әдебиеті, жыраулық поэзия да осы тақырыптарды кеңінен қамтыған әдебиеттің бір дәуірі еді. XX ғасыр басындағы әдебиеттің ірі тұлғалары бұл бағытты жанр, стиль, түр, мазмұн тұрғысынан байытып, толықтырды. Дәстүр мен жалғастық тақырыбы XX ғасырдың бас кезіндегі әдебиетте де көрініс тапты.

Қарастырып отырған тақырып әдебиеттануда жиі қарастырылатын зерттеулердің бірі болса да, толыққанды зерттеулер XX ғасырдан басталды деуімізге осы кезеңде жазылған дүниелер мысал бола алады. Осы кезеңдегі зерттеулер «зар заман» ақындары мен Абай шығармаларының арасындағы үндестік, Абайдың ақын шәкірттері, Абай мен Шәкәрім шығармаларындағы рухани үндестік, дәстүр мен жалғастық төңірегіне топтасып, үлкен-үлкен ғылыми зерттеулер дүниеге келіп жатты. Ақындық мектеп пен дәстүрге қатысты 1956 жылы жазылған Е.Ысмайыловтың «Ақындар» атты монографиясын [2], М.Базарбаевтың «Өлең сөздің патшасы, сөз сарасы» еңбегі [3], Ә.Дербісәлиннің «Дәстүр мен жалғастық: ауыз әдебиетіндегі ақындық дәстүр және XX ғасыр басындағы қазақ поэзиясы» [4] ғылыми монографиясы жоғарыда айтылғандардың дәлелі дей аламыз. Қарастырылып отырған дәуір әдебиетінің ірі өкілдерінің бірі болған Мәшһүр Жүсіп Көпеев шығармашылығынан да біз дәстүр жалғастығының көптеген үлгілерін таба аламыз. Халық ауыз әдебиетінің, жыраулық поэзияның, шығыс әдебиеттің барлық көркемдігін бойына сіңіре білген Мәшһүр Жүсіп өз шығармаларында дәстүр жалғастығының керемет өрнегін көрсете білді.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы.

Негізгі бөлімде Шал ақын мен Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің шығармаларын талдау барысында дәстүр жалғастығын дәлелдеу үшін мәдени-тарихи әдіс қолданылды. «Автор ↔ Дәстүр» және «Оқырман ↔ Дәстүр» ұстанымы басшылыққа алынды. Әдебиеттегі «автор – туынды» ұстанымы қолданылды.

Зерттеу материалдарына Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің жиырма томдық шығармалар жинағынан 4,11-томдары және екі томдық «Жеті ғасыр жырлайды» еңбектері алынды. Бұл айтылғандардан басқа М.Әуезов, Б.Кенжебаев, З.Бисенғалиев, Ө.Әбдиманұлы, Қ.П.Жүсіп еңбектері де зерттеу материалына жатады.

Нәтижелер

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басы қазақ даласына алуан түрлі өзгерістерін ала келді. Тарихта орын алған әрбір оқиғаға қаламгерлер өз шығармаларымен үн қосып отырды. Өздеріне дейінгі кезеңнің тақырыптарын жалғастырып қоймай, басқа тақырыптарға да қалам тербеді.

Себебі дәстүр сөзінің мағынасы өте кең. Дәстүр – әдебиетте ғана емес, адамзаттың өміріне, біліміне, өнеріне де тән құбылыс. Бұл айтылғандардың қайсысын зердеселек те дәстүр ұғымы дайын күйінде пайда болмағанын көреміз. Ол баладан балаға, ұрпақтан ұрпаққа ақыл-ой, сана арқылы, таным

арқылы халықтың тұрмысымен етене байланып, өміршең сипатқа ие болды. Ал әдебиеттегі дәстүрдің үнемі дамып, өзгеріп, жаңарып отыратынын ескерсек халықтың өмірінде де өзгерістер болатынын ұмытпау керек. Яғни бұл үшін ең алдымен халықтың өмірінде, сана-сезімінде, танымында өзгерістер, бетбұрыстар болу қажет. Осы тұста дәстүрдің өнерге тән құбылыс әрі заманмен бірге ілесіп, өзгеріп отыратын күрделі құбылыс екені байқалады. Әдебиетке де осындай үрдіс тән деуге болады. Өмірдің айнасы делінетін әдебиет қоғаммен бірге дамиды, бірге жаңарады. Бірақ жаңадан қалыптаспай, үнемі дәстүрмен бірге дамып отырады.

Қоғамдағы жаңа өмірдің тың тақырыптары әдебиетке XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында келді. Абай, Шәкәрім, Мәшһүр Жүсіп, Сұлтанмахмұттарды тудырған замана әдебиетті жаңа, басқа қырынан дамытты. Екі ғасыр тоғысындағы әдебиетті алғаш болып зерттеушілердің бірі Мұхтар Әуезов те XIX ғасырдың екінші жартысындағы, яғни Абай кезінде болған жағдайларды, оқиғаларды білу үшін сол кездегі жалпы Қазақстанның тарихи халін еске алу керек деп жазды [5]. Бұл кез қазақ даласының Ресей империясының бодандығына кіріп, жерінен, өзіндік дәстүрлі билігінен айрылған уақыт болды. Рухани және материалдық құндылықтарынан айырыла бастап, күйзеліске ұшырап, тарыға бастаған халық біртіндеп кедейлене бастады. Қазақ халқының дәстүрлі құндылықтарының сынға ұшырауы біз қарастырып отырған кезеңде өмір сүрген ақын-жазушылардың шығармашылығынан анық көрініс тапты.

Талқылау

Мәшһүр Жүсіп шығармаларының тақырыбы алуан түрлі. Өзі өмір сүрген кезеңнің басты тақырыптарын шығармаларынан қалыс қалдырмады.

Ақын шығармашылығын зерттеуші ғалымдар да өз еңбектерінде XIX ғасырдың соңғы ширегі мен XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетін қарастырғанда, соның ішінде Мәшһүр Жүсіп өлеңдерін басқа тұлғалардан жеке дара бөлудің қажеті жоқтығын айтады. Яғни оны бұрыннан келе жатқан дәстүрге бай шығыс әдебиетінің жалғасы ретінде қарастыруымыз заңды деген түйінге келеді.

Мәшһүр-Жүсіп халық ауыз әдебиеті, жыраулық поэзияда қозғалған тақырыптардың бір қатарын өз туындыларында жалғастырып қана қоймай, өзі өмір сүрген заманның ағымына ілесіп отырды. Діни-ағартушылық бағыттағы өлеңдерімен халықты оқу-білімге, өнерге, ғылымға ғана үгіттеп қоймай, еңбекқорлыққа, еңбек етуге шақырды. Кедейлене бастаған халқының жағдайына күрсініп, онымен күресудің жолдарын ұсынды. Жалқаулықты, еріншектікті шенеді. Осы тақырыптағы туындыларынан ақын сөз қолданысының тамаша үлгілерін табуға болады. Кедейлік тақырыбы жыраулық поэзияда да қозғалды.

Мәселен, Мәшһүр Жүсіптің «Кедейліктің арқаны» өлеңі құрылысы бойынша 11 буынды қара өлең ұйқасына құрылған, барлығы 138 жолдан тұрады. Өлеңде адам бойындағы жаман қасиеттер соның ішінде жалқаулық

пен еріншектікті сынайды, осы жаман қасиеттердің кемшіліктерін өткір тілмей шенейді.

Мысалы:

Балалар, жалқау болма, шабан тартып,

Ілгері ұмтыла бас, күн-күн артып.

Арқаны кедейліктің – еріншектік,

Желкеңнен жібермейді мықтап тартып [6, 94 б.].

Осы үзіндіден көрініп тұрғандай «ұйқы басу, отбасында тазалықты сақтамау, өсек айту, еңбек етуге құлықсыздық» сынды кедейлікке тән ерекшеліктерді ақын уытты тілімен шебер өрнектейді. Күнделікті күйбең тіршілікте бірде байқалып бірде байқалмай, көзге анық көрініп, адам жанын күйдіретін, бірде қасақана болмаса да байқамай қалатын келеңсіз қылықтарды ақын сол дәуірдің дерті, кеселі деп білген. Себебі бұл кеселдерден айықпаған адам басқаларға да зиянын тигізуі мүмкін. Осылардан айыққан адамның ғана көзі ашылып, ойы өзгеріп, дүниені, өмірді көре алатынына меңзейді. Бұл жерде ақын «көз» деп адамның көкірек көзін, жүректегі ақылдың көзін айтып отыр. Осы көкірек көзі оқу-білім арқылы ғана ашылатынын ашық жазады. «Ашылмас оқымасаң көз бен қабақ» деген насихатының да мәнісі осында жатыр.

Ақын айтып отырған кедейлікке тән ерекшеліктерді қазіргі заманның көзімен қарасақ та маңызын жоймағанын көре аламыз. Егер Абай, Шал ақын, Мәшһүр Жүсіп, Шәкәрім қозғаған кедейлік мәселесін адамның материалдық тұрғыдан кедейленуі және рухани кедейленуі тұрғысынан болды десек, қазіргі уақытта мұны рухани кедейлену деп қарастыруға болады. Технология мен ғаламтордың, цифрлық дамудың, өркениеттің көшіне ілесіп бара жатқандардан рухани кедейленуді байқауға болады. Себебі қазір бай мен кедей ұғымы жоқ. Таптық бөлініс жоқ. Қазір оқу да, білім де, ақпарат та, бәрі де бар. Бірақ осы берілген мүмкіндікті дұрыс қолдана алмай жүрген қазіргі заманның адамына Мәшһүр Жүсіптің пікірін мысал ретінде келтіре аламыз. Осыған қарап ақынның сол дәуірде айтқан сөздері қазіргі күнде де өзекті екенін байқаймыз.

Әдебиетте еңбек, кедейлік тақырыбы халық ауыз әдебиетінде де бар. Мақал-мәтелдерде, ертегілерде, шешендік сөздерде бұл тақырып бірнеше рет көтерілген. Алайда олардың бәрінде үгіт-насихат түрінде беріліп, тәрбиелік қыры басым болса, Мәшһүр Жүсіпте жоғары деңгейде, діни бағытта әрі көркемдік ерекшеліктермен сөз етіледі. Мақал-мәтелдерді қарастырсақ, «Еңбегіне қарай өнбегі», «Еңбек – адамның екінші анасы», «Еңбек бейнет емес, зейнет», «Жоқшылық жомарт ердің қолын байлар» мысалдарынан бір-бірімен кереғар шендестіруі жоқ, қорытындысы тұспалды, қысқа да нұсқа нақыл сөздерді көреміз. Бұл мысалдардан біз қарастырып отырған еңбек құндылығы, кедейлік мәселелерінің тек Мәшһүр Жүсіп шығармаларында ғана емес, бастауын ауыз әдебиетінен алатынын байқаймыз.

Қаламгер адамның табысқа жетуі жолында желкесінен тартып жібермейтін рухани кесел, жағымсыз қасиет жалқаулық туралы сөз бастап, әрі қарай өлеңнің негізгі тақырыбы кедейлікті қозғайды. Мұқият зерделесек ХХ

ғасырдың бас кезіндегі өзекті болған тақырыптардың бірі еңбек мәселесі де көрініс табады. Мәшһүр Жүсіп айтып кеткен әйгілі «Кедейліктің ағайындары» осы өлеңде сөз болады. Сонда Мәшһүр Жүсіп «үш ағайындыға» нені жатқызады екен деген сауалға жауап беріп көрейік. Оларды ғұлама өлеңінде былай тарқатады: үлкені – кежірлік, ортаншысы – еріншектік, кенжесі – ұйқы. Қазақтың таным түсінігінде адамды кедейлікке ұшырататын, берекесін қашыратын да осы кесел екен.

Ақын кежірлік деп нені айтып отыр? Енді осыларға жеке-жеке тоқталайық. Әдебиетте шешендік сөздерімен халыққа таныс әйгілі Мөңке би атамыз бір сөзінде осы кедейліктің болашақта адамзатқа жау болатынын айтып кеткенін көруге болады. Мәселен,

Ишегіне шынашақ айналмайтын,

Ежірей деген ұлың болады.

Ақыл айтсаң ауырып қалатын,

Кежірей деген қызың болады.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде *кежірей* 1.қыңыраю, қиястану. 2.Тұмсығын көкке көтеру, бәлдену, кекірею мағынасында берілген [7, 374 б.]. Яғни Мәшһүр Жүсіптің де те қолданысындағы *кежірей* ақылынды алмайтын, айтқан сөзінді құлағына ілмейтін, қырсық, қыңыр адам. Адамның жаман қасиеттерінің бірі надандық – осы кежірлікпен туыс ұғымдардың бірі. Наданға да, қыңыр адамға да айтқан сөзің қабырғаға айтқанмен тең. Өзгенің тілін алмайтын, өзі де өзгеруге тырыспайтын осы жаман қасиеттер адамды жақсылыққа апармайтыны белгілі. Кежірлікке, жалқаулыққа ұшыраған адамның бұл тығырықтан шығатын жолды табуы екіталай. Яғни үлкен дерт, оның дауасы жоқ. Сөзіміздің дәлелі ретінде Мәшһүр Жүсіптің екі нәрсеге дауа жоқ деген пікірін келтіргіміз келеді: «Соның бірі: «Өзің білме, білгеннің тілін алма!» – деген қарғысқа ұшыраған ақымақтардың ақымақтығына дауа жоқ». Міне, бұл дерттің бастауы кежірлікте жатыр.

Бірінші ағайын ешкімнің ақылын тыңдамайтын қыңырлық болса, екінші ағайынымыз бұдан да сорақы. Ол – еріншектік. Ештеңе жасамай ерініп отыра беру – кедейлікке ұшырататын дауасыз дерттің бірі, яғни кедейліктің ортаншысы. Бұл тұста ақын кедейлік деп материалдық тұрғыдағы кедейленуді ғана емес, рухани кедейленуді де айтып отырған сияқты. Өмірде болып жатқан түрлі өзгерістер мен айналамызда орын алған жаңалықтарды білуге құштарланбау адамды рухани тұрғыдан да аздырады. Адам рухани кедейленеді. Ал рухани кедейленген адам өзіне-өзі қиянат жасайды.

Сол себепті де Пайғамбарымыз (Оған Алланың игілігі мен сәлемі болсын): «Уа Аллаһым, дәрменсіздіктен, жалқаулықтан, қорқақтықтан, қаусаған қарттықтан, сараңдықтан саған сыйынамын!» деп дұға қылған. Үмбетіне де бұл дұғаны үйреткен. Себебі бұлар – адамды қор қылатын, теріс жолға түсіретін, жер қылатын дүниелер. Абай атамызда да осындай идея бар. Ұлы ақын: «Адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар: әуелі – надандық, екіншісі – еріншектік, үшіншісі – залымдық» дейді.

Демек Мәшһүр Жүсіп көтеріп отырған кедейлік тақырыбының мазмұны тереңде жатыр. Материалдық жағынан кедейленіп, қу тақырға айналған кедей адам және рухани кедейленген сорлы адамның бейнесін жасап отыр.

Қарап отырсақ, екі ғұламаның өлеңдерінде бір үндестік, рухани ұқсастық бар. Абай мен Мәшһүр Жүсіптің әдебиеттегі кездесуі деуге болады. Бұл жерде екі ойшылдың бетпе бет жүздесуі емес, рухани жүздесуі, рухани тілдесулері, тақырып үндестігі бар мағынада айтылып отыр. Осыған қарап, екі ойшыл бірін-бірі қайталады деген ойдан аулақпыз. Өйткені екеуі өмір сүрген кездегі тақырып, заман ортақтығын ескеру керек, көтеріліп отырған мәселе де бір, ол – адамның рухани жетілуі, халықтың өзге жұрттан қалмай замана көшіне ілесуі. Және осы жолдағы түрлі кедергілер мен соларды жою жолындағы күрес те екі ойшылдың шығармаларында да сөз болады.

Шынайы өмірде адамның ақ жолды іздеп, дұрыс жолға түсудегі, оқу оқып, сауатын ашудағы бір бөгет болатын нәрсе де осы жалқаулық. «Бойыңа жалқаулықты үйір қылсаң, жүрерсің көрінгенге көзің түсіп» деген өлең жолдарындағы идея: жалқаулықтың кесірінен өзгеге кіріптар, басыбайлы болу. Адамгершіліктің негізгі өзегінің бірі ретінде еңбектің бағалануы оның өмірдегі орнын, маңызын жоғары екенін аңғартады. Жалқаудың қолында ештеңе болмаған соң басқаларға жалтақтап телміруден басқа істейтін амалы болмайды. Мәшһүр Жүсіп осыған жетпеу үшін әр адам бойындағы жалқаулықпен күресіп еңбектену керек дейді. Әділ еңбек қана мақсатына жетеді деген ойға жетелейді.

Қарастырылып отырған кезең әдебиетіндегі еңбек құндылығының зерделенуін арнайы зерттеген О.Ж.Темірбеков әдебиетте еңбекті қадірлеу, оны культ деңгейіне дейін көтеру қазақ әдебиетінде бұрын соңды болмаған құбылыс деп баға берген еді. Яғни бұны қазақ әдебиеті тарихындағы ерекше кезең, XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап пайда болған ерекше оқиға деуге болады [8]. Жыраулар поэзиясының өкілі Базар жыраудың да еңбек құндылығы, кедейлік тақырыбы көтерілген туындылары бар. Профессор Б.Кәрібозұлы жырау шығармашылығы туралы: «Жырау толғауларындағы негізгі тақырыптар: өткінші дүние, өзгермелі өмір, адам өмірінің қысқалығы, т.б. жырланғанда адамдық мінез құлықтың жақсы жақтарының айтылуымен бірге, жағымсыз тұстары да сыналып отырады» дейді [9]. Мәселен,

Ділмар боп жүр бұл күнде

Дым білместің талайы.

Жоқтықтан қолы байланып,

Кеңеске басы кірмей жүр,

Жігіттің не бір сығайы.

Жоқтық – өмірдің, адамзаттың, тіршіліктің дұшпаны. Қазақ дүниетанымында одан өткен жаман нәрсе жоқ. Бұл үзіндіде жоқтық яғни кедейлік мәселесі әлеуметтік тақырыптың бір кішкене бөлігі ретінде ғана қарастырылып отыр. Яғни Мәшһүр Жүсіп, Абай сияқты культ деңгейіне көтерілмесе де қазақ даласында бір кездері орын алған қиындықтың бір түрі ретінде айтылған.

Шынымен де бұған дейінгі кезеңдерде еріншектік, жалқаулық, ұйқы тақырыптары мәселен халық ауыз әдебиетінде, жыраулық поэзияда қозғалса да дәл Абай, Шәкәрім, Мәшһүр Жүсіп сияқты жоғары деңгейге жеткізіп жырлау болмады. Мысал жанрында, аудармаларда т.б. өлеңдерде адамның жағымсыз қасиеттері ретінде айтылып, олардан аулақ болуға шақырған, үгіттеген туындылар болды. Себебі сол дәуірдің талабы басқа болды, көтерген тақырыптарының ауқымы да өзгеше болды. Бұған қарап еңбек мәселесі мүлдем болмады деген ойдан аулақпыз. Жоғарыда келтірілген дәстүр ұғымының анықтамасы сөзімізге дәлел бола алады. Халықтың өмірінде, санасында орын алған жаңа бетбұрыс, үрдіс әдебиетке еңбек ұғымын әкелді. Мәшһүр Жүсіп айтып отырған еңбек ұғымы Абай мен Шәкәрімде де бар. Қос ғұлама да адамның жағымсыз қасиеттерін санамалап келіп еңбекпен байланыстырып, өзіндік көзқарасын білдіреді.

Ал талдауға түсіп отырған жыраулық поэзияда еңбек мәселесі қалай көрінді, кедейлік қалай жырланды дегенге келсек Шал ақын кедейлік ер жігітке намыс емес деп жігерлендіруге, қайрауға тырысады. Кедейлік сенің туысың да, танысың да емес дейді. Кедейліктен алыс жүруге шақырады. Мысалы:

*Кедейлік ер жігітке намыс емес,
Жоқ болсаң – туысың да таныс емес.
Суық үй, арық соғым, жаман қатын
Үшеуі кедейліктен алыс емес [10, 90 б.].
Ал Бұқар жырау:
Жалғыз туған жігіттен,
Сырым тікен тал артық.
Жарлы болған жігіттен
Бесіктегі бала артық,
Есіктегі ит артық!
деп толғайды [10].*

Бұқар жырау жарлы жігітті адам санатына қоспайды, одан бесіктегі баланы, есіктегі итті артық дейді. Бұл жоғарыда айтқан жоқтық, кедейлік өмірдің дұшпаны деген пікірімізді растай түскендей. Бұқар жырау кедейлік, жоқтықтан құтылудың жолдарын іздеп, уытты, ащы сөздерімен халықтың намысына тиюге тырысады. Кедей адамның болмысын сипаттап алып, Мәшһүр Жүсіп, Шал ақын сияқты кедейліктен құтылудың жолын іздейді. Өзінің жауынгерлік, ерлік туындыларында халықтың намысын оятып, жаумен күресуге шақырған әрекеттері сияқты кедейліктен құтылудың жолын да намыстан бастайды.

Шал ақын кедейлікке ұрындырған адамның жағымсыз қасиеттерінің түрін түстеп айтып отырмай бірден кедей адамның болмысын сипаттайды. Ішерге тамағы, киерге киімі, жағарға отыны, дос-жаран, көрші-құрдаспен араласатын күйде бола алмайтынын «суық үй, арық соғым, жаман қатын» деп бейнелеу құралдарымен ашып береді. Ақынның шығармашылығына тән үгіт-насихат түрінде айтатын ойлары осы өлеңінде де байқалады. Адамның жақсы,

жаман қасиеттері мен алған жарына қатысты айтатын пікірлері оқырманды ойландырады.

Мәшһүр Жүсіпте де осындай бейнелі бояулар өте көп. Мәселен, «Кедейліктің арқаны», «жалқаулықтың жібі», «кедейліктің ордасы», сияқты метафоралық тіркестер, «қояншықтай бір ауру ұстамалы» теңеуі, «үш кара жол» метонимиясы арқылы адамның өміріне қауіп төндіретін еріншектік, жалқаулық, кежірлікті танытады. Сондай-ақ «бажылдап», «қаңғырып», «бұрқырап», «бырқырап», «семіртіп» бейнелі сөз өрнектерін жалқау адамның кескін-келбетін сипаттауға қолданады.

Шал ақын тағы бірде:

Кедейдің үш түрі бар ойлағанға,

Байлық жоқ қанағатсыз тоймағанға,

Бас белгі деген бір түрлі кедей бар,

Мойынын кедейлікке бұрмағанға [10].

Мәшһүр Жүсіп «кедейліктің ағайындары» деп үшеуін атап көрсетсе, Шал ақын кедейліктің үш түрі бар дейді. Оларға адамның қасиеттерінен қанағатсыздық, елгезектік және ұйқыны жатқызады. Тоңмойын, қыңырлық мінез бен еріншектік ағайындылардың үлкені мен ортаншысы болса, Шал ақында қанағатсыздық пен елгезектік. Бір қарасақ, екі ақын да кедейлікке ұшыратар қасиеттерді жіпке тізіп айтып береді. Барлық атаулар қисынды, қанағат ете білмеген адамның әрекеті неге апарып соғарын аңғару қиын емес. Мәшһүр Жүсіп кежірлікті бірінші қояды. Қайсын алсақ та кедейлікке ұшыратар дерттер екенін түсіне аламыз.

Шал ақын кедейліктің түрлерін айта келіп, олардың соңы неге апарып соғарын нақты айтады. Кедейліктің алдын ал, оған бой берме, алыс жүр деп үн қатып, үгіттейді. Мәшһүр Жүсіп кедейліктен құтылатын жолды былай көрсетеді: «Басқалардың тілін ал, яғни үлкендердің ақылын тыңда. Пысық, елгезек бол. Сол кезде ғана кежірліктен құтыласың. Жалқаулықпен күрес. Себебі бойындағы жалқаулық атаулыдан құтылуға тек өзің ғана көмектесе аласың. Жалқау адам қолындағы барынан, алдындағы малынан айырылады. Оған бой алдырсаң кедейге айналасың. Осыдан сақтан». Бұл айтылғандардан басқа қандай ем табуға болады?! Адам өзін өзі қайрап, қолына алып, бойындағы осы жаман кеселмен өзі күреспесе бұдан айығу мүмкін емес. Ақын көкірек көзі ояу азаматқа кедейліктің емін тайға таңба басқандай етіп, түсінікті тілмен сипаттап берген.

Бұдан басқа: «Бұл үшеуінен құтылсаң, қолың әр нәрсеге жетеді. Бұл үшеуі: бірі желкеңнен тартып, біреуі дүнбе құйрығыңмен жерге қарай жабыстырып, бірі шыңтағыңнан қисайта құлатып жібермей, табандап жатқан соң, қолың қайда жетсін?!» деп кедейліктің салдарын тізіп береді [11].

Мәшһүр Жүсіппен бір заманда өсіп сүрген Абай, Шәкәрімнің шығармаларында еңбек мәртебесі, кедейлік тақырыбы жоғары деңгейде көтеріліп «еңбек культі» жасалынды [8]. Шәкәрім мен Мәшһүр Жүсіптің бір ұқсастығы екеуі де көтеріліп отырған тақырыпты нәпсі тұрғысынан қарастырды. Нәпсінің жетегіне еріп, жалқауға айналған халқын сынның

астына алады. Бірақ үшеуіне де ортақ тұс – бұл дерттің жолын табу. Ол жол нәпсімен күрес, еңбектену, мал табу болса, Абайда оқу, біліммен жалғасады.

Шәкәрім «Мал жимақ» өлеңінде малды мақтан үшін жинама, жаның үшін жи. Мақтан үшін жинасаң, ертең шіріп топыраққа айналатын тәнің үшін жисаң бүкіл еңбегіңнің зая кеткені дейді. «Арынды сатпа, терінді сат» деу арқылы адам баласы өзінің маңдай ақы адал еңбегімен нанын тапсын дегені. Ақын өз ойын былай қорытады:

*Ерінбесең еңбекке, дәулет дайын,
Жаратқан жоқ жатсын деп бір құдайың.
Ойласын деп ой берді, көруге көз.
Аяқ берді, тапсын деп басқан сайын.*

Абай бұл дертпен күресудің жолы «баянды еңбекте» жатыр деп, онымен күресудің бірнеше жолын көрсетеді. Олар – егін егу, оқу, білім, өнер, яғни еңбектену.

Бірінші түріне егіншілікті жатқызады. Өмірінің басты күнкөрісі болған малмен өмір сүрудің жаңа заман талаптарына сай көп қиындықтар әкелетінін түсінген ақын халқына жаңа кәсіптің түрін ұсынады. «Түбінде баянды еңбек егін салған» деп тұжырымдайды. Бұл ойын өзінің «Сегіз аяқ» өлеңінде де айтады. «Бұл артық кемі жоқ Абайдың қазаққа салып берген еңбек кодексі, ел болудың жолы, қазақтың ұлттық идеясы».

Осы кезең әдебиетіндегі басты нысана – кедейлікпен күрес және «ұйқыдан ояту». ХХ ғасыр басындағы әдебиетті халықтың көзін ашу, қараңғылықтан алып шығу, оқу-білімге, өнерге, ғылымға қарай бағытталған «ояту» әдебиеті болды дейміз [12]. Бұл жерде «ұйқыдан ояту» халықтың көзін ашу, болып жатқан оқиғаларды түсініп, өзінің бостандығы, азаттығы жолында күресіп, оқу оқып, оң мен солды тану керек делінсе, қос ақынның шығармаларындағы «ұйқы» кедейліктің дерті ретінде қаралған. Жалпы «ұйқы», «ұйқыдан ояту» сөз қолданыстарын қай қырынан алып зерделесек те ХХ ғасыр басындағы әдебиеттің зерттеу нысандарының біріне айналғанын көре аламыз. Десе де жыраулық поэзияда да, ХІХ ғасыр әдебиетінде де «ұйқының» көптеген тақырыптарға арқау болғаны белгілі. Яғни өміршең тақырыптардың бірі десек те болады.

Кедейлікке ұрынбаудың бір жолы, емі мал табу дейді қос ақын. Қазақ мәдениетінің, өмірінің бір бөлшегіне айналған осы ұғымды қос ақын еңбектің негізі, бізді адастырмайтын жол деп қарайды. Қараңыз:

*Мәшһүр Жүсіпте
Мал көзде, ертеңді-кеш ұйқыңды бөл,
Кім жұмсаса, ұшып жүр, қайтарма тіл.
Басы білгіш, елгезекке кедейлік жоқ,
Кежірлік – кедейліктің ордасы, біл [6, 94 б.].*

*Шал ақында:
Ант соқса, адам шіркін тосылады,
Кері кетсе, ұйқы кеп қосылады.
Құл-құтан, қарақалпақ болса дағы*

Мал шіркін абыройыңды жасырады [10].

«Әрекет ет, еңбек ет, басқалардың тілін алып, қарсы келме, басқа нәрселерге алданбай жұмыс істеп, еңбектеніп мал тапсаң кедейлікке ұшырамайсың, ұйқыға жол берме» деп Мәшһүр Жүсіп кедейлікпен күрестің жолдарын талдайды. Шал ақын алдына қойған мақсатынан айнып, қалыс қадам жасаған жағдайда ұйқының жау болатынын мысалға келтіреді. Кедейлікпен күрес жолында талапты ашып айтпаса да соның жолдарын көрсетуге тырысады. Кедейліктің алдын алу үшін, жігіттік намысыңды жоғалтпауға мал көмектеседі деп ой түйеді. Азаматтығыңа сын болатын дүниелерді жасама, еңбектен, жаныңа азық тап, мал ұста деп үгіт-насихат та айтып өтеді. Мал, азық табу үшін еңбектену қажет деген ой жатқанын байқай аламыз.

Бұл жайт Абайдың да назарынан қалыс қалмады. *«Адал бол – бай тап, // Адам бол – мал тап // Қуансаң – қуан сол кезде:// Біріңді, қазақ, бірің дос, // Көрмесең істің бәрі бос»* деп адал жолмен мал тауып, күніңді көр деп ой тастайды.

Мәшһүр Жүсіп шығармашылығына тән ерекшеліктердің бірі жансызға жан бітіру, деректендіру тәсілін осы өлеңінде қолданып «кедейліктің» бейнесін жасайды.

*Безерленер кедейлік белдеу ұстап,
Бас салар еріншекті ұйқы қостап.
«Құдай салды, мен көндім» дегеннен соң
Сенен қолын үзбейді, жайлап, қыстап.*

*Күн бұрын бекітіп бақ келер жолын,
Үйіңнің белдеуінен ажырат қолын.
Үйіңе кедейлікті бір түнетсең,
Бермейді ел көшкенде жұрттың соңын [6, 95 б.].*

Ақын адамдарды кедейліктен сақтандыру, жалқаулық, еріншектік, кежірліктен жирендіріп, еңбек етуге ұмтылдыруға тырысады. Кедейліктің жоғарыда аталған кеселдерінен, кедейлікке ұшырататын түрлерінен аулақ болу керек деп ой түйеді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, екі ақынның шығармаларында тақырып ұқсастығын, дәстүр жалғастығын байқадық. Базар жырау мен Шал ақынның шығармаларында кедейлік тақырыбы үгіт, насихат түрінде айтылып, астарында еңбек, еңбектену мәселелері жатқанын аңғаруға болады. Бұқар жырау кедейлікті ер азаматқа намыс көрсе, Мәшһүр Жүсіп өлеңдерінде еңбек мәселесін ашық түрде қозғайды. Шал ақын кедейліктің алдын алып, кедейлікке жасымай қарсы алуға үгіттеп, кедейлік жігітке намыс емес десе, Мәшһүр Жүсіп кедейліктен құтылудың жолын кәнігі шеберлер тәрізді тізбектеп айтып береді. Екі ақында да бейнелеу құралдары өте орынды, ұтымды, шебер қолданылған. Авторлық сөз қолданыстарын жұмысымыздың талқылау бөлімінде жазып көрсеттік. Оның қозғаған тақырыбы, өзіндік сөз

қолданыстары қазіргі қазақ әдебиетінде де, қазақ қоғамында да өміршең, маңызы бар туындылар. Абайдың, Шәкәрімнің, Мәшһүр Жүсіптің үшеуінің де ортақ тұсы – еңбектену арқылы кедейліктен құтылу, жоқтықпен күресу. Шәкәрім ұстазының салған ізін жалғастырып, Мәшһүр Жүсіппен үндесіп кедейліктің басты соры нәпсінің жетегінде кету дейді. Мәшһүр Жүсіп жансызға жан бітіру, деректендіру тәсілімен әдебиетте «кедейлену» бейнесін жасады. Абай еңбек культін, іскерлік феноменін қалыптастырды.

Шал ақын мен Мәшһүр Жүсіптің өмір сүрген кезеңдері бір-бірінен қатты алыс болмаса да қос ақынның көтерген кедейлік, еңбек тақырыптары замана тудырған мәселелер. Шал ақын – жыраулық поэзия мен ақындық поэзияның бел ортасында ғұмыр кешіп, өлеңдерімен, шығармаларымен екі кезеңнің ортасындағы жаңашылдық пен дәстүр жалғастығын сақтай білген ақын. Әдебиеттегі осы дәстүр жалғастығын Мәшһүр Жүсіп те өз туындыларында сақтай білді. Өзі өмір сүрген кезеңге дейінгі әдебиеттерінде көтерілген тақырыптардың болмысын бұзбай, өз заманының үнімен үндестіре, үйлестіре отырып жоғары деңгейде көтере білді. Дәстүр жалғастығы Мәшһүр Жүсіп шығармаларында өз сабақтастығын сақтай білген деп түйіндегіміз келеді.

ӘДЕБИЕТ

[1] Поляков М. Вопросы поэтики и художественной семантики. – Москва: Советский писатель, 1986. – 470 б.

[2] Ысмайылов Е. Ақындар. – Алматы: Жазушы, 1956. – 325 б.

[3] Базарбаев М. Өлең сөздің патшасы, сөз сарасы. – Алматы: Жазушы, 1973. – 256 б.

[4] Дәрбісәлин Ә. Дәстүр мен жалғастық: ауыз әдебиетіндегі ақындық дәстүр және ХХ ғасыр басындағы қазақ поэзиясы. Монография. Ғылыми-әдеби зерттеулер. Үш томдық шығармалар жинағы: 2-том. – Алматы: «Дәуір-Кітап» баспасы, 2018. – 480 б.

[5] Әуезов М. Абай Құнанбаев: монография. – Алматы: Санат, 1995. – 320 б.

[6] Көпейұлы М.Ж. Шығармалары. 4 том. Павлодар қ.: «ЭКО» ҒӨФ, 2004. – 535 б.

[7] Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі [Мәтін] / Жалпы редакциясын басқарған Т.Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.

[8] Темірбеков О.Ж. ХІХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХ ғасырдың басында қазақ әдебиетіндегі еңбек құндылығының зерделенуі (Абай, Шәкәрім, Мәшһүр Жүсіп шығармалары негізінде): Филол.ғыл.канд. дисс. – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Астана, 2010. – 137 б.

[9] Кәрібозұлы Б., Оралова Г.С. Базар жыраудың әдеби мұрасы. // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. – Астана, 2021. – №4.

[10] Жеті ғасыр жырлайды: екі томдық. – Алматы: Жазушы, 2008. 1-том. – 400 б.

[11] Көпейұлы М.Ж. Шығармалары. 11 том. – Павлодар қ.: «ЭКО» ҒӨФ, 2007. – 418 б.

[12] Әбдиманұлы Ө. ХХ ғасыр басындағы қазақ әдебиетінің алғашқы кезеңі (1900-1940): оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 156 б.

REFERENCES

[1] Poläkov M. Voprosy poetiki i hudojestvennoi semantiki (Questions of poetics and artistic semantics). Moskva: Sovetski pisatel, 1986. 470 b. [In Rus.]

[2] Ysmaiyllov E. Aqyndar (Poets). Almaty: Jazuşy, 1956. 325 b. [In Kaz.]

[3] Bazarbaev M. Öleñ sözdñ patşasy, söz sarasy (The aesthetic richness of our literature). Almaty: Jazuşy, 1973. 256 b. [In Kaz.]

[4] Därbisälin Ä. Dästür men jalğastyq: auyz ädebietindegi aqyndyq дәstür jäne HH ğasyr basyndaғы qazaq poeziasy. Monografia. Ğylymi-ädebi zertteuler. Üş tomdyq шығармалар жинағы: 2-tom (Tradition and continuity: Poetic Tradition in Oral Folk Art and Kazakh poetry of the early twentieth century. Monograph. Scientific and literary research. Collection of essays in three volumes: Vol. 2.). Almaty: «Däuir-Kitap» baspasy, 2018. 480 b. [In Kaz.]

[5] Äuezov M. Abai Qūnanbaev: monografia (Abay Kunanbayev: monograph). Almaty: Sanat, 1995. 320 b. [In Kaz.]

[6] Köpeiūly M.J. Şығармалары. 4 tom (Collection of works. Vol. 4). Pavlodar q.: «EKO» ĞÖF, 2004. 535 b. [In Kaz.]

[7] Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdıǵı (Explanatory dictionary of the Kazakh language). / Jalpy redaksiyasyn basqarǵan T. Janūzaqov. Almaty: Daik-Pres, 2008. 968 b. [In Kaz.]

[8] Temırbekov O.J. XIX ğasyrdyñ ekinşi jartysy men XX ğasyrdyñ basynda qazaq ädebietindegi eñbek qūndylyǵynyñ zerdelenı (Abai, Şäkärım, Mäşhür Jūsıp шығармалары negızinde). Filol.ğyl.kand, diss. (The study of the values of labor in the Kazakh literature of the second half of the XIX-early XX century (based on the works of Abai, Shakarim, Mashhur Zhusup): Dissertation of the Candidate of Philology). L.N.Gumilev atyndaғы Eurazia ũlttyq universiteti. Astana, 2010. 137 b. [In Kaz.]

[9] Kärıbozūly B., Oralova G.S. Bazar jyraudyñ ädebi mūrasy (Literary heritage of Bazaar zhyrau). L.N. Gumilev atyndaғы EŪU Habarşysy. Filologia seriasy. Astana, 2021. № 4. [In Kaz.]

[10] Jeti ğasyr jyrlaidy: eki tomdyq (Poetry of the seven Centuries: in two volumes). Almaty: Jazuşy, 2008. 1-tom. 400 b. [In Kaz.]

[11] Köpeiūly M.J. Şығармалары. 11 tom (Collection of works. Vol. 11). Pavlodar q.: «EKO» ĞÖF, 2007. 418 b. [In Kaz.]

[12] Äbdimanūly Ö. XX ğasyr basyndaғы qazaq ädebietiniñ alǵaşqy kezeñi (1900-1940): oqu qūraly (The first stages of Kazakh literature of the early twentieth century (1900-1940): Study guide). Almaty: Qazaq universiteti, 2010. 156 b. [In Kaz.]

ПОЭЗИЯ МАШХУРА ЖУСУПА КОПЕЕВА: ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ТРАДИЦИЙ (ПРОБЛЕМА БЕДНОСТИ)

* Ерланова А.Е.¹, Баратова М.Н.², Ташекова А.Т.³

*¹ PhD докторант, НАО «Торайгыров университет», Павлодар, Казахстан, e-mail: ayaulym_erlankyzy@mail.ru,

² кандидат филологических наук, профессор, НАО «Торайгыров университет», Павлодар, Казахстан, e-mail: baratova.muhabbat1970@mail.ru,

³ Магистр педагогических наук, преподаватель, НАО «Торайгыров университет», Павлодар, Казахстан, e-mail: aiko_tarbinovna@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается преемственность традиций в поэзии Машхура Жусупа Копеева. Цель статьи – проанализировать ранее не изученные произведения, рассмотреть роль поэта и его произведений, дифференцировать произведения с точки зрения современности. Ранее профессор К. П. Жусуп в своих исследованиях исследовал гармонию между великим поэтом Абаем и Машхур Жусупом, М.Н. Баратовой были изучены традиции в стихах поэта, стиль, образность, преемственность и сущность традиций, Е.К. Жусупов исследовал восточную литературную традицию. Кроме поднятых в этих работах вопросов, имеется много необсужденных, невысказанных идей, что свидетельствует об актуальности статьи. В частности, анализируются вопросы ценности труда, бедности, лени.

Идея научного исследования заключается во всестороннем раскрытии изучения проблемы бедности, ценности труда в произведениях Машхур Жусупа.

Интерпретация идей Машхур Жусупа Копеева о способности человека к труду, преодолении себя, самообразовании, тем самым избегании препятствий, ведущих к бедности, отражают практическое и воспитательное значение исследования.

В ходе анализа было доказано, что Машхур Жусуп Копеев, который развил в своем творчестве лучшие образцы народной литературы, является одним из поэтов, твердо придерживавшихся продолжения традиции и рационально применявших ее в своем творчестве, но сумевших оставить свой след, не повторяя традиций. В статье обсуждаются вопросы преемственности традиций и литературы начала XX века, жырауской поэзии, связи между народной устной литературой, гармонии. В частности, произведения поэта были сопоставлены с образцами устной литературы, произведениями Шал акына, Шакарима, Абая, выявлены преемственность традиций (тема бедности) и своеобразие. Доказано, что Копееву удалось поднять ценность труда, проблему бедности на такой уровень культа, как Абай, Шакарим. Ценность исследования заключается в том, что Машхур Жусуп, будучи религиозно-просветительским поэтом, рассматривает проблемы ценности труда, бедности с точки зрения потребностей человека и привносит в литературу свои слова. Слова, встречающиеся в произведениях поэта, еще не утратили своей ценности как пословицы. Научные результаты и выводы исследования также могут быть использованы в курсах «Машхуртану», на уроках «Краеведения», на дисциплинах «Литература начала XX века» и «Общая теория литературы».

Проведена работа по сопоставлению, опросу, систематизации произведений Машхур Жусупа и жырау, Абая, Шакарима, народной устной литературы.

Ключевые слова: казахская литература начала XX века, преемственность традиций, созвучие, поэзия жырау, устное народное творчество, художественные особенности, изобразительные средства, национальное выражение, трудовая ценность, бедность, лень, леность

POETRY OF MASHKHUR ZHUSSIP KOPEYEV: CONTINUITY OF TRADITIONS (THE PROBLEM OF POVERTY)

*Yerlanova A.Y.¹, Baratova M.N.², Tashekova A.T.³

*¹ PhD student, Toraighyrov university, Pavlodar, Kazakhstan,
e-mail: ayaulym_erlankyzy@mail.ru,

² Candidate of Philology, professor, Toraighyrov University, Pavlodar,
Kazakhstan,
e-mail: baratova.muhabbat1970@mail.ru

³ Master of Pedagogical Sciences, teacher, Toraighyrov University, Pavlodar,
Kazakhstan, e-mail: aiko_tarbinovna@mail.ru

Abstract. The article examines the continuity of traditions in the poetry of Mashkhur Zhussip Kopeev. The purpose of the article is to analyze previously unexplored works, to consider the role of the poet and his works, to differentiate the works from the point of view of modernity. Earlier, Professor K. P. Zhusup in his research investigated the harmony between the great poet Abai and Mashkhur Zhussip, M. N. Baratova-traditions in the poet's poems, style, imagery, continuity and essence of traditions, E. K. Zhusupov-Eastern literary tradition. Without repeating the issues raised in these works, the differentiation of abstained, unspoken testifies to the relevance of the article. In particular, the issues of the value of labor, poverty, laziness are analyzed.

The idea of scientific research is to comprehensively disclose the study of the problem of poverty, the value of labor in the works of Mashkhur Zhussip.

A person's ability to work, overcoming oneself, self-education, thereby avoiding obstacles leading to poverty, reflect the practical and educational significance of the study.

During the analysis, it was proved that Mashkhur Zhussip Kopeev, who developed the best examples of folk literature in his work, is one of the poets who firmly adhered to the continuation of tradition and rationally applied it in his work, but managed to leave his mark without repeating prehistoric traditions. The article discusses the issues of continuity of traditions and literature of the early twentieth century, Zhyrau poetry, the connection between folk oral literature, harmony. In particular, the poet's works were compared with samples of oral literature, the works of Shal Akin, Shakarim, Abai, the continuity of traditions (the theme of poverty) and originality were revealed. As a result, it was proved that it was possible to raise the value of labor, the problem of poverty to such a cult level as Abai, Shakarim. The value of the research lies in the fact that Mashkhur Zhussip, being a religious and educational poet, examines the problems of labor value, poverty from the point of view of lust and brings his words to literature. The words found in the poet's works have not yet lost their value as proverbs. The scientific results and conclusions of the study can also be used in the courses «Mashkhurtanu», in the lessons of «local history», in the discipline «literature of the early twentieth century» and «general theory of literature».

The work on the comparison, survey, systematization of the works of Mashkhur Zhussip and zhyrau, Abai, Shakarim, folk oral literature was carried out.

Keywords: Kazakh literature of the early twentieth century, continuity of traditions, consonance, poetry of zhyrau, oral folk art, artistic features, visual means, national expression, labor value, poverty, laziness, idleness

Статья поступила 26.08.2022